

գաղստեան վրայ մեծապէս կ'ուրախանայ եւ բազմատեսակ համադամ կերակուրներով, ի զարմացումն լատին կրօնաւորին, կը հիւրընկալէ զանոնք: Հ. Յովհաննէս պատեհ առթին կ'ուղեւորուի Երեւան եւ հոն քիչ վերջ կը մեռնի. իսկ Եղիա ժամանակ մը Հ. Պետրոսին հետ կը գործէ եւ ապա կ'անցնի Թիֆլիզ, ուր կը տեսնէ չորս կամ հինգ Վեղարաւորներ: Հոս 25ամեայ հասակին մէջ «ի մեծ հիւանդութիւն» կ'իյնաւ եւ «մազապուրծ» կը զերծանի մահուանէ (Թղ. 15ա): Հիւանդութեան ինչ ըլլալը չի յիշատակուիր:

Գուցէ կազդուրուելու դիտաւորութեամբ Թիֆլիսէն Եղիա կ'անցնի Գանձակ, ուր կը գտնէ Յիսուսեաններու վանքն անմարդաբնակ, իսկ Վեղարաւորներէն երկու միանձներ:

Գանձակէն Շամախի կ'ուղեւորուի եւ ճամբան կը հանդիպի Յիսուսեան Հ. Թադէոսին, որ հայրենիքէն Շամախի ճամբով Երեւան կը դառնար: Վերջին վայրիս մէջ (Շամախի) կը տեսակցի Հ. Փրանկիսիոս Շամախի Յիսուսեանին, որմէ կը յուսայ «լիակատար զբաղումն» (Թղ. 15ա, գրական զբաղում Թէ արտաքին գործ):

Կարճ կ'ըլլայ այս տեղի դեգերումը եւ ահա զԵղիա կը գտնենք Աժտերխան, ուսկէ կրկին կը դառնայ Շամախի, ապա կ'անցնի Քաղան, սակէ նորէն Շամախի եւ անկէ դարձեալ Աժտերխան եւ «անտի Սոսիօֆ» (Թղ. 15բ): Հոս երեք Յիսուսեաններու կը ծանօթանայ: Ասոնցմէ մին էր վերցիլած Հ. Թադէոս, որուն իրեղէններու մէկ ծանր եւ խուշոր անտուկն Եղիա ճարակութեամբ Աժտերխանի վրաէն առանց մաքս վճարելու անկորուստ կը տանի կը հասցնէ Գանձակ, ուր արդէն ժամանած էր Թադէոս եւ սգոյ մէջ էր, փան զի Վեղարաւորները յաջողած էին Յիսուսեաններու եկեղեցին փակել տալ: Գանձակի մէջ Եղիա իր գործերը կարգադրելէ վերջ կը հանդիպի Շամախի, ուսկէ Հ. Պատրիքիոս ու անոր երկու ընկերները

ճամբայ կը դնէ Աժտերխան, փան զի Վեղարաւորներն որոշած էին հոն եկեղեցի հիմնարկել:

Եղիա 1717ին Դաւրէժ կ'անցնի եւ առէն միջոցով կ'աջակցի Վեղարաւոր հայրերու (Հ. Պետրոսի եւ Հ. Բեռնարդոսի): Հոս կը մնայ մինչեւ 1721: Դաւրէժի երկրաշարժէն վերջ կ'անցնի Սպահան ու երկրաշարժէն հոն խոյս տուող Վեղարաւորներու ձեռնառու կ'ըլլայ ապահովութեամբ ու անդորրութեամբ կրկին Դաւրէժ դառնալու: Այս առիւթները Հ. Պետրոս կը մեռնի եւ անոր տեղ կու գայ Հ. Յովհաննէս Մկրտիչ, զոր Եղիա «իմ դաւաճան» (Թղ. 20բ) կ'անուանէ:

(Շարտանակելի:)

Հ. Հ. ՈՍԿԵԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ՀԱՅՏԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳՐԱՅ Ս. ՆՅԱՆԻ ՎԱՆՈՒՑ Ի ՍԵՐԱՍՏԻՈՒ

(Շարտանակելի թիւն:)

117.

Ժ Ա Մ Ա Գ Ի Ր Զ

?

ԹՈՒՂԹԻՔ՝ աւելի քան 450: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 29×21×7 սնտ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ խառն, միասին եւ երկսին: — ՏՈՂԹ՝ 23: — ՆՈՒԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշեփայտ: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԵՇԿԱՆԿԻՔ՝ չկան: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ գործածուելն փրթոտած: — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ կարմիր: — ԳԻՐ՝ բոլոր: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ եւ լոյսը ՅԱԶԱՐԴՔ՝ բաւական գեղեցիկ: — ԳՐԻԶ եւն՝ անյայտ:

Մատենան է Ատենի Ժ-Գէրէ, յորում կան նաեւ Սաղմոսարան, Տօնացոյց, Պատարագամատոյցք եւ Շարական ձայնբաղ: Ստեպ գրողմուած կը տեսնենք կնիքով մը, որուն մէջ վարդապետական գաւազանի մը շուրջը բոլորական ձուլուած է. «Երեսու քրիստոս ծառայ ՄԵԼՔԻՍԵԹ վարդապետի, եպիսկոպոս ՍԵՐԱՍՏԻՈՅ, ՌՃԳ՝ սա է Բ. ՄԵԼՔԻՍԵԹ Վ. ՊՐԵՍԵՅԻ առաջնորդ ՍԵՐԱՍՏԻՈՅ, որ պաշտօնավարեց ինն տարի (1654—1663). ուրեմն ձեռագիրս առնուազն աւելի կ'անուի է քան այս թուականը: Հետաքրքրական

տոնէից. զոր ինքն տէր մեր Յիսուս Քրիստոս զբարին առաջնորդէ. միթէ ստեղծողն ամենայնի. քաղցր աչաւք հայի եւ քաւեցէ զբազմապատիկ անաւրէնութիւնս մեր, եւ արասցէ խաղաղութիւն, եւ տայ զաւրութիւն խաչին եւ արիութիւն ազգիս քրիստոնէից, եւ նկուն արասցէ (...) մի սուրբ խաչին իւր. եւ նորափետուր զարդարեացէ զհայրապետ (...) ...»:

ԹՈՐՈՑ-ՈՍ՝ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

(Շարունակելի:)

Գ Ի Յ Ա Ր Ա Ն Ա Կ Ա Ն

Գ Ի Յ Ա Ր Ա Ն Ա Կ Ա Ն ՇՈՒՆՈՐ

ՅԱՐԱՐԵՐՈՒԹԵԱՄԲ ՄԻՔԱՅԵԼ-ԳԱՐԻԲԵԼ
ՀՐԵՑՏԱՆԵՐՈՒ ԵՐ Ս. ՍԱԳՍԻ

Թէ դիցարանական շունը իր զանազան տեսագծերով ինչպիսի խոր ազդեցութիւն թողուցած է ազգերու կեանքին վրայ, կը վկայէ նաեւ ամէն տեսակէտով շատ հետաքրքրական հին յուշադրամ¹ մը, զոր Աթէնքի համալսարանի Պրոֆ. Գարոլդիս 1913ին Նիկոմեդիայի վալի Նուսրէթ փաշայի բրած այցելութեան միջոցին անոր դրամներու մէջ գտած եւ նոյն տարին ալ հրատարակած է²: Յուշադրամին երեսին կողմը ներկայացուած է շնագլուխ մարդկային անձ մը եւ տակը գրուած Γαβριήλ ὁ ἑνδοξος, Μεγαλὸ λαμπροῦς, βολῆς, այսինքն՝ փառաւոր Գարբիէլ եւ ջահելիր Միքայէլ, օգնեցէր: Այս գիւտը թէ քրիստոնէական արուեստին եւ թէ միանգամայն առասպելագիտութեան համար բաւական նշանակալից նորութիւն մըն է: Արշափ ինծի ծանօթ է, ամբողջ քրիստոնէական հնութեան մէջ բացի Ս. Քրիստափորէ չկայ սուրբ մը, որ շնագլուխ ներկայացուի: Քրիստափորի նկատմամբ եղած այս տարօրինակ մտահայեցքն իսկ իր ծագումով չեմ կարծեր թէ դիցարանական ըլլայ, ինչպէս Գարոլդիս կը պնդէ³: Բացի անկից, որ սուրբին կեանքին մէջ շան տեսագծերով որեւէ դիցա-

բանական նշան մը չկայ, բոլոր վկայաբանութիւններն ալ միաբան կը վկայեն թէ սուրբը արտաքոյ կարգի տգեղ եւ ըարբարոս ազգէ ըլլալուն համար յատկապէս շնագլուխ յորջորջուած է. եւ՝ թէ հնութեան մէջ ինչ ինչ բարբարոս ազգեր յոյներէն շնագլուխ կ'անուանուէին, ան ալ իրողութիւն է⁴: Քրիստափորի գլխաւորաբար մահուան վտանգներուն եւ դեւերու դէմ օգնութեան կոչուիլը, ի հարկէ պարագայ մըն է, որ կարծես անոր վաղեմի վրայ դիցարանական շան երանգ մը դրոշմելու բնոյթ ունենայ, սակայն կասկած չունիմ, որ այս՝ իր ներկայ զարգացած ձեւին մէջ յետսամուտ ըլլայ՝ առթուած ինքնին իսկ շնագլուխ անունէն:

Գալով Միքայէլ եւ Գարբիէլ հրեշտակապետներուն՝ ինդիքը հոս հիմնապէս կը փոխուի: Ասոնք երկուքն ալ իրենց քրիստոնէական կրօնի մէջ բռնած գերագոյն դիրքովը, ինչպէս նաեւ Աստուծոյ եւ մարդկան միջեւ կատարած միջնորդի դերովը հեթանոս նորադարձ ժողովուրդներու համար շատ նպաստաւոր գեղանկեր էին, ուր լուսոյ եւ խաւարի կամ բարւոյ եւ չարի եւ անդենական կեանքին հեռաւոր աշխարհի մասին հեթանոսական եւ քրիստոնէական ըմբռնումներն՝ էութեամբ եւ նկարագրով իրարմէ տարբեր ըլլալով հանդերձ, ըստ մասին զուգուեցան եւ ձուլուեցան իրարու հետ, որով ժողովրդական պարզամիտ աշխարհահայեացքներու մէջ կարգ մը զարմանալի հայեացքներ եւ աւելորդապաշտութիւններ երեւան եկան, որոնք ոչ զուտ քրիստոնէական են եւ ոչ ալ զուտ հեթանոսական, թէեւ իրենց ծագումով եւ առասպելային ձգտումով աւելի հեթանոսական կամ դիցարանական պէտք է անուանել: Ահա հոս է Պրոֆ. Գարոլդիսի հրատարակած յուշադրամին նշանակութիւնը, որուն Գարբիէլ եւ Միքայէլ հրեշտակները ներկայացնող շնագլուխ պատկերը իր հերմասական զաւազանով եւ հոովմէական զինուորի զգեստով թանձրացեալ բացատրութիւնն է հայեացքներու այս զարմանալի եւ կարծես անխուսափելի խառնումին, ուսկից անցած են քիչ թէ շատ բոլոր քրիստոնէայ ազգերը իրենց քրիստոնէութեան առաջին շրջանին: Համեմատութիւններն ու ձուլումները՝ ուր կոշտ եւ երբեմն նաեւ անհեթեթ էին, քրիստոնէութեան բարերար ազդեցութեան տակ հետզհետէ ազնուացան եւ մասամբ նաեւ քրիստոնէական գոյն առին, ուր ասոր հակառակ՝ քրիստոնէական

¹ Anubis-Hermes-Michael, Ein Beitrag zur Geschichte des religiös-philosophischen Synkretismus im griechischen Orient. Strassburg 1913.

² Ա. Գ. էջ 5:

³ Ա. Գ. էջ 417-419: